

İKTİSAT ve MALİYE

EKONOMİK İSTİKRARI TEMİNDE PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ ROLÜ

Doç. Dr. Muallâ ÖNCEL

Tanım ve politika araçları : Maliye politikası, maliye ilminin, devlet gelir ve giderlerinin millî hasıla ve çalışma üzerinde yaptığı etkiler yoluyla ekonomik dengenin devamlılığını, beliren denge-sizliklerin giderilmesini sağlamak, ekonomik kalkınmayı gerçek-leştirerek ve gelir dağılımını düzenlemek imkânlarını araştıran koludur. Bu amaçları gerçekleştirmede başlıca üç politika aracın-dan yararlanır. Bunlar vergi ve masraf politikası ile borç idaresin-den ibarettir. Para politikası ise, ekonomik şartlara göre para arzını ve faiz hadlerinin bünyesini değiştirerek ekonominin likidite-sini arttırmak veya azaltmak suretiyle ekonomi politikasının ama-cına ulaşmasını sağlamağa çalışır. Başlıca para politikası araçları reeskont haddi, açık piyasa muameleleri, karşılık nisbeti ve kredi tavanıdır.

Para politikasının etkinliği : 1930 buhranına gelinceye kadar para politikası, ekonomik istikrarsızlıkla mücadelede tek elverişli vasıta olarak kabul ediliyordu. Çünkü bu politikanın, faiz haddini düşürerek, sermaye mallarının arz fiyatını ucuzlatacağı, böylece yatırım talebini teşvik edeceği iddia ediliyordu. Faiz haddindeki yükselmenin ise, aksine, marjinal borç alıcıları köstekliyerek top-lam harcama hacmini kısacağı düşünülüyordu. Fakat buhran yıl-larında, bir taraftan para politikasının uğradığı başarısızlık, diğer taraftan ekonomi teorisine Keynes'in getirdiği yeniliklerin etkisiyle malî politika önem kazandı. Çünkü para politikasının tesirliliği hakkında ciddi şüpheler uyanmıştı. Bu konuda yapılan araştırmalarda para politikasının etkisiz olduğu ve teşebbüsler arasında ayrı-yrımlara yol açtığı (discrimination) ortaya konuldu. Biz burada, söz konusu tenkidlere kısaca değinerek, maliye politikasının para politikasını tamamlayıcı fonksiyonundan bahsedeceğiz.

Para politikasına yapılan ilk tenkid moneter kontrollerin ekonominin farklı kesimlerinde farklı etkiler yarattığı, bu sebeple diskriminasyona yol açtığıdır. Moneter kontroller, fertlerin menkul kıymetler üzerindeki tercihlerini değiştirmek suretiyle onları etkilerler. Ancak, piyasada ferdi güçler eşit dağılmadığı, menkul kıymetler üzerindeki tercihler farklı olduğu ve bütün sektörler faiz haddi kontrolüne karşı aynı derecede hassas olmadığı için para politikası tedbirlerinin fertler veya teşebbüsler üzerindeki etkileri farklı olmaktadır¹. Meselâ bazı müesseseler diğerlerine oranla daha fazla krediye dayanır; bazıları tahvil çıkarır, bazıları bankalardan kredi alırlar. Halbuki diğer bazı müesseseler genişlemelerini borca başvurmadan kendi kaynakları ile finanse ederler. Kredi alanlar arasında da talebin faiz elastikiyeti farklılıklar arzeder. Talebi elastiki olan teşebbüsler diğerleri gibi yüksek fiyat ödemekte isteksizdir; faiz hadleri yükselince kredi talebini azaltırlar. Bu sebeplerle para politikasının fertler veya teşebbüsler üzerindeki etkisi aynı olmamakta; borç almak zorunda olanlarla, otofinansmana dayananlar, ve kredi alanlardan talebinin faiz elâstikiyeti yüksek olanlarla düşük bulunanlar arasında ayırma yol açmaktadır. Alımlarını yalnızca kendi kaynakları ile karşılayanlar kredi kontrolünden hiç etkilenmemekte, borçla finanse edenlerin alımları ise kısıtlanmaktadır. Öte yandan para politikası ekonominin sadece arzu edilen sektörlerini etkileyip, diğer sektörleri etki alanı dışında bırakmak yeteneğinde değildir. Bir veya birkaç sektördeki aşırı gelişme hızı bütün ekonomik istikrarı tehlikeye düşürdüğü zaman, ya dengeyi bozucu genişlemenin devamına gözyummak, veya bütün diğer sektörleri de etkileyecek olan kısıtlamalara başvurmak gerekir. Diğer sektörler esasen iyi şartlar altında değilse durumları daha da kötüleşir. Bu sebeple ekonomik gelişme ve istikrarı teminde para politikasını etkili kılmak için direkt selektif mali kontrol gereklidir².

Para politikasının etkili olmadığı yolundaki tenkidlere gelince : Bir kere para politikasının etkili olabilmesi bir dereceye kadar denge faiz haddindeki yükselmenin büyüklüğüne bağlıdır³. Bu ise

¹ Stephen W. Rousseas : «Velocity Changes and the Effectiveness of Monetary Policy 1951-1957», The Review of Economic Statistics, Cilt XLII, Şubat 1960, No. 1, sh. 27; Erwin Miller : «Monetary Policy in a Changing World», Quarterly Journal of Economics, Cilt LXX, Şubat 1956, No. 1, sh. 32, 36; James. R. Schlesinger : «Monetary Policy and its Crisis», Journal of Political Economy, Cilt. LXVIII, Aralık 1960. 6, sh. 608.

² Stephen W. Rousseas : agm, sh. 27

³ Warren L. Smith- Raymond F. Mikesell : «The Effectiveness of Monetary policy : Recent British Experiences», Journal of Political Economy, Cilt LXV, Nisan 1957, No. 2, sh. 36

kredi talebinin faiz elâstikiyetine ve talepteki değişimin hacmine bağlıdır. Faiz elâstikiyeti küçük ise, talepteki ufak bir artış karşısında, enflasyonun önlenmesi için, faiz haddinin büyük ölçüde yükselmesi gerekir. Aksine talep esnek ise, enflasyonun önlenmesi için denge faizinde gerekli yükselme, ve dolayısıyla kredi hacminde gereken daralma küçük olur. Kredi hacmindeki daralma miktarı veri olarak alınır, para politikasının etkinliği bu daralmanın gerçekleştirilme hızına bağlı olacaktır. Oysa ki, para politikasının müessiriyetinden şüphelenenler yatırım talebini faize karşı inelâstik kabul ederler⁴. Onlara göre faiz haddindeki ufak yükselmeler teşebbüsün toplam masraflarında fazla yer tutmaz, bu sebeple borç arayanların harcama kararlarını değiştirici bir rol oynayamaz. Çünkü kısa vadeli yatırımlarda yatırım devresi, faizdeki yükselmenin masrafları etkilemesi için çok kısadır. Uzun vadeli yatırımlarda ise risk payları çok büyük olduğundan, faizdeki yükselme risk payları içinde kaybolur⁵.

Günümüzde para politikasının etkisini azaltan sebeplerden biri de, kamu harcamalarının toplam harcamalar içinde büyük yer almakta olmasıdır⁶. Hemen her ülkede devlet harcamaları millî hasılanın beşte biri veya daha fazlasını teşkil etmektedir. Kamu harcamalarının miktarı gittikçe artmakta ve bir dereceye kadar açığa müstenid borçlanma ile finanse edildiklerinden tesirleri enflasyonist olmaktadır. Bu harcamaların hemen hemen tamamı kısa devrede moneter tedbirlerin direkt etkisinden muaftır.

Para politikası tedbirlerinin etkisini azaltan bir diğer sebep gecikmelerdir; diğer bir deyimle, bu politikaya olan ihtiyacın doğmasıyla, alınan tedbirlerin millî hasılaya etkisini göstermesi arasında oldukça uzun bir zamanın geçmesidir. Gecikmeler üç türlü olabilir⁷. Birincisi teşhis gecikmesidir. Bu gecikme, yeni bir politikaya

⁴ James W. Angell : «Appropriate Monetary Policies and Operations in the United States Today», The Review of Economic Statistics, Cilt XLII, Ağustos 1960, No. 3, Kısım 1, sh. 249.

⁵ James R. Schlesinger : Monetary..., agm, sh. 602

⁶ James W. Angell : agm, sh. 248

⁷ Walter W. Heller : «C.E.D., s Stabilizing Budget Policy After Ten years», American Economic Review, cilt XLVII, Eylül 1957, No. 5, sh. 245; Thomas Mayer : «The Inflexibility of Monetary Policy», The Review of Economics and Statistics, Cilt XI, Kasım 1958, No. 4, sh. 358-360; Warren L. Smith : «On the Effectiveness of Monetary Policy», American Economic Review, Cilt XLVI, Eylül 1956, No. 4, sh. 606; G. L. Bach : «Para ve Maliye Politikasının Gözden Geçirilmesi» (Çev : Sevim Görgün), Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, Birinci Seri 1965, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1965, sh. 202-203.

ihtiyaç duyulmasıyla, bu ihtiyacın kabulü arasında geçen devredir. İki nedene bağlanabilir. Bir kere cari şartlar hakkında bilgi edinilmesi zamana bağlıdır. İkinci olarak bu bilginin değerlendirilmesi ve para politikasının uygulanmasına karar verilmesi sırasında gecikmeler olur. Cari şartlar hakkında bilgi edinilmesi için geçen zaman fazla değişiklik göstermez; fakat bilginin değerlendirilmesi için geçen zaman, karar alacak idarecilerin tutumuna, yakın geçmişteki ekonomik duruma ve konjonktürün şiddetine bağlı olarak değişir. İkinci çeşit gecikme idarî gecikmedir. İdarî gecikme, para politikasına duyulan ihtiyacın kabulü ile, ilgili tedbirlerin uygulanması arasında geçen devredir. Gerçi para politikasında idarî gecikme, maliye politikasındakine nazaran daha kısadır; yine de zaman alır. Bunun sebebi ekonominin gidişi hakkındaki belirsizliktir. Meselâ durgunluk belirtileri karşısında ekonominin sadece geçici bir tereddüt içinde mi olduğu, yoksa konjonktürün dönüş safhasında mı bulunduğu kesinlikle bilinemez. Ekonomi sadece geçici bir duraklama geçirmekte iken canlanmayı sağlayacak tedbirler şiddetle uygulanarak sebepsiz yere talep şişirilip fiyatlarda yükselme yaratılabilir. Bu sebeple para otoriteleri kısıtlayıcı veya genişlemeyi teşvik edici tedbirleri yavaş ve ölçülü dozlarda uygulurlar. Üçüncü gecikme çeşidi ise uygulama gecikmesidir; para politikası tedbirlerinin uygulanması ile ekonomik faaliyet üzerinde etkilerinin görülmesi arasında geçen zamandır. İlk iki gecikme para otoritelerinin görüşlerine bağlı olduğu için uzunlukları durumdan duruma değişebildiği halde, bu sonuncusu teknolojik faktörlere bağlıdır, istatistik verilerle ölçülebilir. Bütün bu gecikmelere bir de yatırımlardaki değişimler karşısında çoğaltanın işlemeye başlayarak geliri etkilemesi için gereken gecikmeyi ekleyebiliriz. Mayer, Amerikan ekonomisi hakkında yaptığı ampirik çalışmalarında, bazı varsayımlar altında, kısıtlayıcı para politikasının, uygulanmaya başladıktan 11 ay sonra tam etkisini gösterdiğini ve yeni para politikasının, bir evvelki politikanın etkilerini tüm giderebilmesi için 22 ay geçmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu rakamlar, para politikasının şartlara göre kolayca değiştirilebilir olduğu iddiası üzerinde düşünmek gerektiğini, çünkü uygulamadan kolayca dönülse bile etkilerinin uzun süre giderilemeyeceğini gösterir.

Dördüncü olarak, sadece özel sektörle ilgili, istikrarsızlık yaratan bir grup etkenler vardır ki bunlar ya para politikasının etki alanı dışındadırlar; bu sınır içinde buldukları hallerde ise tam etkisini göstermesine engel olurlar. Bunların başında, tedavül hızındaki değişimleri gösterebiliriz. Faiz yükselmesinin uyardığı te-

tedavül hızı artışları âtil fonları muamele alanına aktararak, para stokundaki büyümeyi kısan unsurların etkisini yokettiğinden, çoğu kere para politikasının hedeflerine aksi yönde çalışır⁸. Kısa devrede millî hasılanın kıymetiyle, cari ödemeler için bulundurulmuş «aktif para tutumu» arasında sabit bir münasebet vardır. Millî hasıla yükseldikçe «muamele saiki» ile tutulan para miktarı artar. Ancak, para arzı sabit kaldığı takdirde muamele hacmi için gerekli aktif paranın âtil fonlardan çekilmesi gerekir. Bu sebeple faiz haddi âtil para sahiplerini cezbedecek kadar yükselir. Âtil fonların harekete geçmesi tedavül hızını arttırır; çünkü paranın gelir sürati, aktif fonların toplam para arzına oranıyla aynı yönde değişir. İngiltere'de 1955-1957 enflasyonu sırasında bu duruma rastlanmıştır. 1954-55 yılları arasında para arzı % 1,5 oranında yükseldiği halde tedavül hızı % 6 oranında yükselmiştir⁹. Tedavül hızındaki artış büyük ölçüde faiz haddindeki yükselme ile uyarılmıştır. Tedavül hızını arttırmada halkın çok miktarda devlet tahvili tutmakta olmasının rolü büyüktür. Kısa vadeli tahviller kolaylıkla paraya çevrilebildiklerinden ihtiyat saiki ile para tutumunda nakdin yerini alabilmekte, faiz hadleri yükseldiği zaman halk âtil tuttuğu paraları elden çıkarmağa razı olmaktadır. Böylece âtil fonlar bunlara ihtiyacı olmayanlardan ihtiyaç sahiplerine kaymakta ve tedavül hızı artmaktadır.

Sistemin bu şekilde işlemlerini sağlayan örgüt bankalar ve diğer malî müesseselerdir. Enflasyon baskısı hissedilip para otoritelerince krediler kısıldığı, bankaların para yaratması kısıtlandığı zaman bu örgüt kendiliğinden işlemeye başlayarak mevcut para arzını daha etkili şekilde harekete getirir ve krediler kısılmasaydı banka sistemince yaratılacak paranın görevlerini mevcut para arzına gördürür. İşte devlet borçluluğu bu harekete geçişte âdeta malî örgütü yağlayıcı rol oynar¹⁰.

Malî mekanizmanın mevcut para arzından daha etkili olarak yararlanmak üzere çalışmağa başlayıp tedavül hızını arttırmada birkaç yol vardır¹¹.

a) Ticaret bankaları artan kredi talepleri karşısında ellerindeki tahvilleri satarlar. Sağlanan fonlarla müşterilere kredi açıldı-

⁸ Stephen W. Rousseas : agm, sh. 27; James W. Angell : agm, sh. 249.

⁹ Warren L. Smith- Raymond F. Mikesell : a.g.m., sh. 37

¹⁰ Warren L. Smith : a.g.m., sh. 601

¹¹ James R. Schlesinger : Monetary..., a.g.m., sh. 606; Warren L. Smith : a.g.e., sh. 601-603

ğı zaman mevduat yaratılmış olur. Bu, tamamen aktif mevduat olduğundan, aktif fonların para miktarına oranı arttığı için tedavül hızı yükselir.

b) Ticaret bankaları dışındaki malî müesseseler ellerindeki kısa vadeli tahvilleri satarak, âtil fonlarını, yeni çıkarılmış özel teşebbüs tahvilleri almak suretiyle, aktif harccayıcılara aktarırlar.

c) Fertler ve ortaklıklar da ellerindeki tahvilleri satarak hasılatını harcamalarında kullanabilirler. Bu şekilde bankalar dışındaki kimselere yapılan satışlar, toplum içinde elde tutulan toplam senet miktarını aynı bırakmakla beraber, parayı, ihtiyacı olmayanlardan olanlara geçirerek tedavül hızını arttırır. Tedavül hızındaki artış ise para politikası tedbirlerini etkisiz kılar¹².

Klâsik para politikası tedbirlerinin etkili olmadığı iddialarına ilâveten, enflasyonu önlemek üzere alınacak tedbirlerin, bazı hallerde, tam aksine enflasyoncu sonuçlar doğurabileceği de ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, klâsik metodlarla para arzında yaratılan azalmanın **fili** exante yatırımı, **gerekli** exaute yatırımın altına düşürmesi, exante toplam taleple exante toplam arz arasındaki dengeyi bozarak («Duesenberry tesiri» dolayısıyla), fiyatların yükselmesine yol açabilir¹³.

Para politikasına yapılan çeşitli tenkidler karşısında, bu tenkidlerdeki ağırlık noktasını ustaca kaydıran yeni müdafaa edici fikirler öne sürülmüştür. Bunlar başlıca, gelecek hakkındaki tahminler ve kredi verenlerin likiditesi ile ilgilidir. Bu iki unsurun gerçek ekonomik kontrol araçları olduğu ve bunlar sayesinde faiz haddindeki en küçük değişmelerin bile kredi hacmini kontrol edici etkiler yaratacağı ve devlet borçluluğunun, klâsik tedbirlerin müesiriyetini azaltmak şöyle dursun, bilakis arttırdıkları ileri sürülmüştür. Likidite iddiasına göre refah devrinde malî müesseseler faiz haddindeki ufak bir artış karşısında likiditelerini ve dolayısıyla kredi verme arzularını kaybederler. Çünkü ellerinde çok fazla devlet borcu bulundurduklarından faiz haddindeki yükselme senetlerin

¹² Tedavül hızındaki artışın, para politikasıyla kontrol sisteminin tamamlayıcı bir parçası olduğu yolundaki aksi fikir için Bkz. : Lawrence Ritter : «Communications : Income Velocity and Anti-inflationary Monetary Policy», American Economic Review, 1959, sh. 126-127.

¹³ Ayrıntılı bilgi için Bkz : Joseph W. McGuire : «The Inflationary impact of Traditional Anti-inflationary Monetary Policies», Public Finance, 1960, sh. 14 vd.

piyasa fiyatında önemli düşmelere sebep olur. Kredi vermede kullanılacak fonları sağlamak üzere fiyatı düşmüş senetleri elden çıkarmak, uğrayacakları sermaye kaybı sebebiyle mali müesseselerin işine gelmez¹⁴.

Ancak bu iddianın doğruluğu bir dereceye kadar kredi talebinin faiz elâstikiyetine bağlıdır. Kredi talebinin faiz elâstikiyeti sıfır olduğu takdirde özel tahvillerin faiz haddi, mali müesseselerin, devlet tahvillerini elden çıkarınca uğrayacakları sermaye kaybını telâfi edecek kadar yükselebilir. Bu durumda mali müesseselerin özel senetlere kaymaları önlenememiş olur¹⁵.

Aynı kısıtlayıcı tesirlerin gelecek hakkındaki tahminlerle ilgili olarak da doğabileceği ileri sürülür. Para otoritelerinin gelecek hakkında belirsizlik, yani likidite ve faiz hadlerinde değişiklik olması korkusundan faydalanacağı beklenir. Meselâ, refah devrinde para otoritesi faiz hadlerini bir parça yükselterek, ileride faizin daha da yükseleceği fikrini uyandırabilir. Bu, potansiyel tahvil alıcılarında ileride sermaye kaybına uğrayacakları zannını uyandırarak piyasaya yeni senetlerin akmasını önler. Depresyonda ise, ekonomik genişleme için elverişli havayı yaratmak üzere, aksi şekilde hareket edilebilir. Bu fikirlerde büyük ölçüde gerçek payı bulunmakla beraber, bu etkileri giderici gelişmelerin de ortaya çıkması mümkündür. Meselâ faiz hadlerinin yükseldiği ve daha da yükseleceğinin beklendiği piyasada, borç arayanların, taleplerini daha da arttıracağı beklenebilir; arz yönünden de birkısım tahvil sahiplerinin daha fazla kayba uğramamak üzere devlet tahvillerini elden çıkararak daha kârlı özel borç çeşitlerine (tüketim kredileri gibi) kaymaları mümkündür¹⁶.

Para politikasına yapılan tenkidlerden çıkarılabilecek sonucu şöylece özetleyebiliriz : Para politikası daha tehlikeli bir istikrarsızlığı gidermede diğer bir istikrarsızlığa başvurmaktadır. Yani ödünç verilebilir fonların fiyatındaki istikrarsızlık, istihdam ve eşya fiyatlarındaki istikrarsızlığı önlemek için kullanılmaktadır. Amaçta daha uygun vasıtalarla ulaşmanın mümkün olduğu hallerde böyle bir yolun kullanılması tavsiye edilmez. Günümüzde klâsik para tedbirlerine yardımcı olarak selektif kredi kontrollerine önem verilmektedir¹⁷. Özellikle gelişmiş ülkelerde gayrimenkul ve tüke-

¹⁴ Erwin Miller : a.g.m, sh. 30; Warren L. Smith : a.g.m, sh. 589

¹⁵ Bkz : Warren L. Smith : a.g.m ,sh 592

¹⁶ Erwin Miller : a.g.m, sh 30

¹⁷ Loc. cit, sh. 36

tim kredileri büyük miktara ulaştığından bu alandaki sıkı kontrollerle harcamalar kısılıp, fonların devlet tahvillerine akması sağlanabilir. Bunun sonucunda kredilerde ikinci defa kısılma meydana gelir; çünkü nihai mallara talep azalınca bunların üreticileri, dağıtıcıları da daha az krediye ihtiyaç duyar. Selektif kontrollerin diğer bir faydası borç yükünün düşük tutulabilmesidir. Üstelik, yalnızca belirli sektörlerin aşırı gelişme gösterdiği hallerde, ekonominin diğer kesimleri üzerinde olumsuz etki yaratmadan sözkonusu alanlarda genişlemenin önlenmesi mümkün olur.

Günümüzde ekonomik istikrarı teminde para politikasının maliye politikasına oranla daha tesirsiz olduğu, bu sebeple maliye politikası ile tamamlanması gerektiği fikri daha fazla taraftar bulmaktadır. Nitekim Milletlerarası Para Fonu yöneticisi Paul Henry Schweitze, 1967 lerde verdiği beyanatında, ileri sanayi ülkelerinin enflasyonla mücadelede mali değil de para politikası ile ilgili tedbirlere başvurmalarını yermiştir. Aslında bu iki politika birbirinden bağımsız olmayıp, zorunlu olarak, borç idaresi yönünden birbirleriyle ilgilidirler. Yalnız ulaşmak istedikleri amaçlar yönünden değil, bu amaçları gerçekleştirmede kullandıkları araçlar bakımından da benzerlik gösterirler. Her ikisi de aynı değişkenlere, yani gelire ve yatırım fonlarına tesirle ekonomik kaynakların kullanımını etkilerler¹⁸. Para politikası kredi şartlarını değiştirerek toplam harcamaları dolaylı şekilde etkilediği haldé, maliye politikası kamu giderleri ve vergi ayarlamaları yolu ile harcamalara direkt olarak etki eder. Bu sebeple uygulama gecikmesi maliye politikasında daha kısadır. Maliye politikasının başlıca iki programı vardır. Birincisi antisiklik (devrî) maliye politikası olarak isimlendirilir. Amacı konjonktür dalgalanmalarının şiddetini kırmaktır. İkincisi ise uzun devreli telâfi edici maliye politikası olarak isimlendirilebilir. Devrî istikrardan çok, asırlık duraklama sırasında tam çalışmayı teşvik için uzun süre bütçe açıklarını, kronik enflasyonlar sırasında ise uzun süre bütçe fazlalıklarının gerektirir.

Antisiklik maliye politikası: Özel harcamalar ve yatırımlar anormal ölçüde yükseldiği zaman, bunu telâfi etmek üzere devletin kamu harcama ve yatırımlarını kısması, vergileri arttırması gerekir. Bu program, klâsik görüşteki gibi yıllık bütçe denkliğini gerektirmez. Aksine enflasyonda bütçe fazla vermelidir, depresyonda ise

¹⁸ James R. Schlesinger : «A Suggested Framework for Monetary-Fiscal Analysis», The Review of Economic Studies, Cilt XLIII, Şubat 1961, No. 1, sh. 44.

açık kalmalıdır. Bütçe denkleğinin sadece bütün bir devre içinde temini yeterlidir. Antisiklik maliye politikasında otomatik veya iradî istikrar araçlarından (stabilizatörlerden) yararlanır. Otomatik olanların başlıcası kurum ve aile tasarrufları, vergiler hasılatındaki değışmeler ve işsizlik sigortası ödemeleridir. Bunlar her üç gecikmeyi de minimuma indirmede son derece faydalıdır. Etkilerini göstermeleri için herhangi bir organın kararlarına lüzum yoktur. Otomatik istikrar araçları millî gelirdeki değışmenin % 30-40'ını giderebilirler. Ancak, W. Heller'in de işaret ettiği gibi bunlar şokları yokedic (shock-absorbers) olmaktan çok, hafifletici (Shock tranquilizers) olmak, yani anî baskıların etkisini hafifletmek durumdadırlar. Bu sebeple istikrarsızlığı yenmek üzere girişilecek köklü bir programda otomatiklerin yanında iradî istikrar araçlarına (stabilizatörlere) olan ihtiyaç açıktır. Bu konuda üç alternatif program uygulanabilir¹⁹. a) Masraf programı. b) Vergi programı. c) Vergi ve masraf programı.

Masraf programı : İstikrarı teminde masraflardan yararlanması özellikle Keynes-Hansen ekolünün görüşüdür. Bu görüşe göre özel harcamalar arttığı zaman kamu giderleri kısılmalı, özel harcamalar azaldığı zaman ise arttırılmalıdır. Toplumda marjinal tüketim eğilimi sıfırdan büyük oldukça, kamu harcamaları çarpanının etkisiyle harcamadaki artış enflasyonist, azalış deflasyonist etki yapar. Masraf programları yönünden önemli olan şey gecikmelerdir. İlgili masraf programları elde hazır olsa bile bunların uygulanması ve sonuçlarının alınması arasında zaman geçer. Diğer taraftan özellikle uzun vadeli yatırımlara harcama yapılmışsa, ekonomik durumun düzelmesiyle birlikte masrafların derhal durdurulması mümkün olmaz.

Vergi programı : Aynı amaçlara masrafları sabit tutarak, vergileri kısmak veya arttırmak yoluyla da ulaşılabilir. İstikrar programı bakımından en fazla üzerinde durulan, artan oranlı (mütekakki) vergilerdir. Fakat vasıtasız vergilerden kaçabilen veya düşük vergi oranlarına giren gelirleri yakalamada vasıtalı vergilerin rolü de küçümsenemez. Bu program, kamu giderleri programının aksine, devletin ekonomik hayattaki rolünün artmasını önler.

Masraf ve vergi programları : Bu programlar depresyonda vergi azalması ve masraf genişlemesini, enflasyonda ise vergi artma-

¹⁹ Aynı konuda bkz : «İsmail Türk : Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası», Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XIV, No 4, Aralık 1959, sh. 11.

sı, masraf kısılmasını gerektirir. İlk iki programın yararlarını biraraya getirdiğinden, uzunca bir devrede bütçenin denkleştirilmesi esas alındıkta en iyisi bu usul görünmektedir.

Yıllık denk bütçede maliye politikası: Yukarıda saydığımız usullerde yıllık bütçe denkleğinden vâzgeçilerek, denklik bir konjonktür devresi içinde sağlanacaktır. Eğer bütçede yıllık denkleğin sağlanması isteniyorsa, dürdüncü bir alternatifin uygulanması düşünülebilir. Bu alternatif, depresyonla mücadelede hem masrafları, hem de vergileri arttırırken, enflasyonda ikisini birden kısmaktır. Bu program depresyonla mücadelede faydalıdır. Çünkü artan vergilerle daha âdil gelir dağılımı sağlanarak tüketim etkilenir; ve artan kamu giderleri de geliri eskisinden daha fazla arttırır. Buna karşılık enflasyonda kullanılma imkânı zayıf bir programdır. Çünkü vergilerin azalması sonucu ellerine para geçen kimselerin, bunları âtil tutacaklarını varsayar ki, böyle olması zorunlu değildir. Bu program son zamanlarda fazlaca dikkati çekmiş olmasına rağmen çok az destek görmüştür. Çünkü bütçe denkleğine inananların çoğu maliye politikasının istikrarı sağlamadaki rolüne inanmamakta, buna inananlar ise bütçe denkleğini zorunlu görmemektedir.

Formula Flexibility: Otomatik stabilizatörlerle iradî kararlar arasında «formula flexibility» adı verilen üçüncü bir program vardır. Bu program istikrarı teminde vergi sisteminin kullanılmasına inanmakla birlikte, idareye güveni olmayan maliyecilerin ileri sürdükleri sistemdir. Bu görüşe göre, işsizlik belli bir yüzdeye varır veya fiyat endeksi belli bir miktarda yükselirse önceden belirtilen ölçülerde vergi indirimi otomatik olarak yürürlüğe girer. Bu sistem, ekonomide beliren sıkıntıya gerekli tedbirlerin önceden tahmin veya tayin edilebileceğini varsayar. Halbuki dinamik bir ekonomide problemlerin sebebi bir devirden diğerine değişebilir. Öte yandan, bir kere bu tedbirler uygulamaya konulduktan sonra, kaldırılmalarında hangi kriterin esas olacağı belli değildir. Üstelik ekonominin yalnızca belli sektörlerinde faaliyet durgunlaşmış ise bütün ekonomiyi etkileyecek olan programın uygulamaya konulması, faiz haddi ayarlamalarında olduğu gibi, diğer sektörleri olumsuz şekilde etkileyebilir.

Görülüyor ki ne para, ne de maliye politikası araçları istikrarı teminde yalnız başlarına yeterli olmayıp, birbirinin desteğine muhtaçtır²⁰. Bu sebeple istikrarı teminde maliye politikasının, para politikası ve fiziki kontrollerle tamamlanması gerekir. Ancak, bu iki politikanın birbirini tamamlamadan etkili olabilme derecesi, geliri

etkileyen unsurlara bağlıdır. Likidite ve yatırım taleplerinin faiz elâstikyetlerinin büyük ya da küçük oluşu, bu politikalardan birinin, diğerinden alması gereken yardımın derecesini tayin edecektir.

---

²⁰ Para ve Maliye Politikasının az gelişmiş ülkelerde başarıya ulaşabilme imkânları hakkında bkz : Santikumar Ghosh : «Counter- Inflationary Fiscal, Monetary and Direct Control Measures in an Underdeveloped Country.» *Public Finance*, Cilt XIV, 1959.